

Вознюк А.А., в.о. начальника наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ В ОРГАНІЗОВАНИХ ФОРМАХ СПІВУЧАСТІ, ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Організовані групи та злочинні організації, як найбільш небезпечні форми співучасті, загрожують важливим суспільним відносинам, поставленим під кримінально-правову охорону, зокрема життю, здоров'ю, волі, честі, гідності, громадській безпеці, громадському порядку, а останнім часом і національній безпеці держави.

Згідно з даними МВС та Генеральної прокуратури України протягом 2004-2014 рр. виявлено 4548 організованих груп та злочинних організацій, учасниками яких були 18249 осіб. Спостерігалася тенденція до зменшення кількості виявлених організованих груп і злочинних організацій на 78,5 % (з 721 - у 2004 р. до 155 - у 2014 р.), яка свідчила не лише про зменшення кількості таких об'єднань, а й про труднощі виявлення, документування та припинення протиправної діяльності їх учасників.

Однак у 2014 р. ситуація кардинально змінилася. Протягом цього року було обліковано 478 злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 258-3 КК України (Створення терористичної групи чи терористичної організації) (у 2013 р. був лише один злочин) та 457 злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 260 КК України (Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) (у 2013 р. не було зареєстровано жодного такого злочину).

З метою забезпечення ефективної протидії організованим злочинним об'єднанням у КК України сформовано низку статей, що визначають основні положення кваліфікації злочинів,

учинених у співучасті. Однак, вивчення наукової літератури та проведення соціологічних досліджень свідчить про недостатню якість і ефективність кримінально-правових положень, що регламентують особливості кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань.

Розслідування злочинів, учинених в цих формах співучасті, ускладнене окремими проблемними питаннями кримінально-правової кваліфікації цих діянь.

1. У КК України не визначено поняття «організована група» та «злочинна організація». У ч. 3, 4 ст. 28 КК України наведено лише визначення злочину, вчиненого організованою групою та злочинною організацією.

Вивчення зарубіжного досвіду дає підстави стверджувати, що в кримінальному законодавстві одних держав (Російської Федерації (РФ), Республік Вірменія та Киргизія) закріплено лише поняття злочинної організації чи злочину, вчиненого злочинною організацією, а в других (Республік Білорусія, Молдова, Азербайджан) - обидва терміни визначаються на рівні закону.

Відмінними рисами організованого злочинного об'єднання та вчиненого ним злочину, на наш погляд, є, насамперед, мінімальна кількість учасників. Якщо організована група складається з трьох і більше осіб чи злочинна організація - з п'яти і більше осіб, то у злочині, вчиненому цими об'єднаннями, не обов'язково бере участь відповідно три і більше чи п'ять і більше осіб. Інші учасники, які безпосередньо злочину не вчиняли, повинні знати про цей злочин та брати в ньому участь в ролі організатора, підбурювача чи пособника, але не обов'язково бути виконавцями. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 30 КК України організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом. Крім того, з огляду на те, що відповідно до ч. 5 ст. 29 КК України співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не

охоплювалося їхнім умислом, вони відповідають за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно охоплювалося їхнім умислом.

Різняться досліджувані поняття й метою діяльності. Якщо організована група створюється для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, а злочинна організація - з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп, то злочин, учинений цими об'єднаннями, має на меті, як правило, вчинення конкретного злочину.

Крім того, злочинна організація створюється з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але злочин, учинений злочинною організацією, може бути будь-якого ступеня тяжкості.

2. У деяких випадках кримінально-правові ознаки організованих злочинних об'єднань не мають єдиного законодавчого закріплення, а визначені за допомогою оціночних понять. Це стосується, зокрема, стійкості, ієрархічності, попередньої зорганізованості тощо. В теорії кримінального права ці ознаки тлумачать по-різному, що ускладнює їх застосування під час кваліфікації злочинів. Дві ознаки - стійкість та ієрархічність розкрито у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13. Однак, ці визначення, на наш погляд, є недосконалими,

неконкретизованими, а подекуди й суперечливими кримінальному законодавству, тому що не дають можливості відмежувати організовану групу від злочинної організації. Наприклад, стійкість у цій постанові поділяють на внутрішню (характерну для організованої групи) та зовнішню (характерну для злочинної організації), що суперечить положенням ч. 3 та

ч. 4 ст. 28 КК України. Між тим, у результаті зведення ієрархічності до елементарного розподілу ролей, що передбачає виокремлення функцій організатора, нівелюється різниця між організованою групою та злочинною організацією.

Будь-які кримінально-правові ознаки організованих злочинних об'єднань мають відповідати певним критеріям. Вони повинні бути чіткими, однозначними, зрозумілими для правозастосовних органів і не мають суперечити іншим ознакам, підмінювати їх чи конкурувати з ними.

3. У теорії кримінального права існує колізія у визначенні мети злочинної організації. Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України, метою злочину, вчиненого злочинною організацією, є спільна діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Водночас, згідно

ч. 1 ст. 255 КК України, метою створення злочинної організації є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а банди - напад на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян. Таким чином, у Загальній частині КК України мета визначена значно ширше, ніж в Особливій частині. Крім того, неоднозначно у ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК України визначено мінімальну кількість злочинів, для вчинення яких створюється злочинна організація.

4. Відсутні чіткі й однозначні критерії відмежування злочину, вчиненого організованою групою, від злочину, вчиненого злочинною організацією. Злочинна організація відрізняється від організованої групи такими ознаками:

- 1) мінімальною кількістю учасників (в організованій групі - це три і більше, а у злочинній організації - п'ять і більше осіб);
- 2) метою діяльності об'єднання (якщо організована група створюється для вчинення як мінімум двох злочинів, то злочинна організація - для безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (тяжкого або особливо тяжкого злочину), або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп);
- 3) характерною лише для злочинної організації ієрархічністю. Загалом, лише остання ознака дає можливість відмежувати організовану групу від злочинної організації, оскільки мета

вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів (тяжкого або особливо тяжкого злочину), а також кількісний склад учасників (п'ять і більше) можуть бути характерні й для організованих груп.

5. На законодавчому рівні не закріплено природу низки злочинних об'єднань, зокрема банди (ст. 257 КК України), терористичної групи (ст. 258-3 КК України), не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування (ст. 260 КК України) тощо. Тому незрозуміло, до яких форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, слід їх відносити.

6. Недостатньо розробленими залишаються положення про те як кваліфікувати злочини, вчинені в організованих формах співучасті під час трансформації співучасті, яку ми пропонуємо визначати як зміну істотних ознак та властивостей співучасті, внаслідок чого злочинне об'єднання одного виду перетворюється в інший, змінюється роль співучасників чи вид учиненого ними злочину. Варто виділити такі форми трансформації співучасті у злочині: 1) трансформація форми співучасті (виду злочинного об'єднання); 2) трансформація співучасника (його виду чи ролі); 3) трансформація злочину, вчиненого співучасниками.

7. Невирішеними та дискусійними залишаються й інші питання кваліфікації злочинів, учинених в організованих формах співучасті, зокрема: 1) як кваліфікувати злочин, учинений членом злочинної організації, який не охоплювався умислом інших співучасників; 2) чи охоплюються диспозиціями ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України злочини, вчинені у складі цих об'єднань; 3) функціями якого зі співучасників слід вважати дії організатора, пособника чи підбурювача, передбачені статтями Особливої частини КК України; 4) як кваліфікувати дії учасника організованого злочинного об'єднання, який приймав участь у вчиненні злочину, але не вважається членом цього об'єднання; 5) що слід розуміти під озброєністю в бандитизмі та які види зброї можуть свідчити про наявність цієї ознаки.